

منطق

در آینه معارف اسلامی ۲۰۱

«ویراست جدید»

علی فتحی

محمد ذوقی

سید محمد عالمی

علی صفر تیموری کیا

منطق درآینه معارف اسلامی ۲ / علی فتحی ... [و دیگران] ؛ [برای]

مرکز مدیریت حوزه علمیه قم و مرکز تخصصی علم کلام.

ویراست جدید

قم: نشر رائد، ۱۳۹۰.

علی فتحی، علی صفر تیموری کیا، محمد ذوقی، سید محمد عالمی.

این کتاب در دو جلد ۱ و ۲ به طور مستقل توسط حوزه علمیه قم،

مرکز مدیریت در سال ۱۳۸۸ منتشر شده است و سرشناسه علی فتحی

می باشد.

چاپ دوم.

منطق - منطق اسلامی - راهنمای آموزشی (عالی)

مرکز مدیریت حوزه علمیه قم، مرکز تخصصی علم کلام

۱۳۹۰م ۱۳۳۳ق / BC ۵۰

۱۶۰۰

۲۲۹۸۵۲۲

عنوان و نام پدیدآور:

وضعیت ویراست:

مشخصات نشر:

یادداشت:

یادداشت:

یادداشت:

موضوع:

شناسه افزوده:

رده بندی کنگره:

رده بندی دیویی:

شماره کتابشناسی ملی:

منطق در آینه معارف اسلامی ۲

مؤلفان: علی فتحی (۱۳۵۳)؛ علی صفر تیموری کیا (۱۳۵۰)، محمد ذوقی (۱۳۵۱)، سید محمد عالمی (۱۳۵۶)

مرکز مدیریت حوزه علمیه قم، مرکز تخصصی کلام

مشخصات ظاهری: ۵۲۶ص

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۹۲۴۷۵-۱-۶

مرکز پخش: ۰۹۱۹۷۴۶۳۱۳۳-۰۲۵۱۲۹۲۲۳۳۴

فهرست مطالب

۵	فهرست مطالب
۱۳	مقدمه
۱۹	بخش اول: قضایا
۲۱	تعریف منطق
۲۳	فصل اول: قضیه و اقسام آن
۲۳	تعریف قضیه
۲۴	قضیه حملیه و شرطیه
۲۵	راه تشخیص موضوع و محمول
۲۸	اقسام قضیه حملیه
۳۰	اقسام قضیه معدوله
۳۳	فصل دوم: اقسام قضایای شرطیه
۳۳	اقسام شرطیه به اعتبار زمان و حال
۳۳	اقسام قضایای شرطیه به اعتبار رابطه
۳۳	اقسام قضیه شرطیه منفصله
۳۶	ملاک صدق قضیه شرطیه
۳۹	بخش دوم: استدلال مباشر
۴۱	استدلال (حجت) و اقسام آن
۴۵	فصل اول: تناقض قضایا
۴۵	تعریف تناقض
۴۷	شرایط تناقض
۴۸	ملحقات تناقض
۴۸	تمرین‌های تناقض قضایا

۵۵	تمرین‌های ملحقات تناقض
۶۵	فصل دوم: عکس قضایا
۶۵	تعریف عکس مستوی
۶۵	دو قاعده برای استدلال
۶۶	عکس مستوی محصورات
۶۷	عکس نقیض
۶۸	عکس نقیض در محصورات
۶۸	برهان عکس نقیض موافق
۷۰	تمرین‌های مربوط به عکس
۷۷	فصل سوم: قاعده نقض
۷۷	تعریف نقض
۷۷	اقسام نقض
۸۲	تمرین‌های ملحقات عکس (قاعده نقض)
۸۹	بخش سوم: استدلال غیر مباشر از جهت صورت
۹۱	فصل اول: قیاس
۹۱	تعریف قیاس
۹۲	اقسام قیاس
۹۲	قیاس اقترانی
۹۲	قیاس استثنایی
۹۳	اقسام قیاس استثنایی
۹۶	قیاس مقسم
۹۷	تمرین‌های قیاس استثنایی اتصالی
۱۰۰	تمرین‌های قیاس استثنایی انفصالی
۱۰۱	تمرین‌های قیاس استثنایی
۱۰۴	اقسام قیاس اقترانی
۱۰۵	شرایط قیاس اقترانی
۱۰۵	شرایط عام قیاس اقترانی
۱۰۹	اشکال قیاس اقترانی
۱۰۹	شکل اول
۱۱۲	شکل دوم

۱۱۶	 شکل سوم
۱۲۰	 شکل چهارم
۱۲۰	 تمرین‌های قیاس اقترانی
۱۳۶	 لواحق قیاس
۱۴۲	 به‌دست آوردن مقدمات از راه تحلیل
۱۴۳	 تمرین‌های لواحق قیاس
۱۵۳	 تمرین‌های مربوط به اکتساب مقدمات از راه تحلیل
۱۵۴	 قیاس مرکب
۱۵۶	 تمرین‌های مربوط به قیاس مرکب
۱۶۰	 تمرین‌های قیاس خلف
۱۶۳	 قیاس مساوات
۱۶۴	 دلیل مرکب بودن قیاس مساوات
۱۶۵	 فصل دوم: استقراء
۱۶۵	 تعریف استقراء
۱۶۸	 فرق استقراء و تجربه
۱۶۸	 تمرین‌های مربوط به بحث استقراء
۱۷۱	 فصل سوم: تمثیل
۱۷۱	 تعریف تمثیل
۱۷۱	 ارکان تمثیل
۱۷۳	 تمرین‌های تمثیل
۱۷۷	 بخش چهارم: استدلال غیرمباشر از جهت ماده (صناعات خمس)
۱۸۱	 فصل اول: برهان
۱۸۱	 تعریف برهان
۱۸۳	 یقینیات
۱۸۶	 تفاوت بدیهیات
۱۸۹	 تمرین
۱۹۲	 اقسام برهان
۱۹۶	 اقسام برهان لمّی
۲۰۴	 اقسام برهان إنّی
۲۰۶	 یقین آفرینی برهان إنّ مطلق
۲۱۰	 شرایط مقدمات برهان

۲۱۵	ذاتی باب برهان
۲۲۲	اقسام ضرورت
۲۲۳	ضروری بودن مقدمات برهان
۲۲۶	کلی باب برهان
۲۲۸	تمرین‌های برهان
۲۳۵	فصل دوم: جدل
۲۳۵	وجه نیاز به جدل
۲۳۷	تعریف جدل
۲۳۷	اسباب شهرت
۲۳۸	مقدمات جدل
۲۳۹	صورت جدل
۲۳۹	ادوات جدل
۲۴۲	جدال احسن
۲۴۸	نمونه‌های از جدال احسن
۲۵۳	تمرین‌های جدل
۲۶۱	مراحل مناظره
۲۶۴	مواضع
۲۶۴	مواضع اثبات و ابطال
۲۶۹	تمرین‌های مواضع
۲۸۷	فصل سوم: خطابه
۲۸۷	تعریف خطابه
۲۸۷	اجزاء خطابه
۲۸۷	اقسام اعوان
۲۸۹	مبادی خطابه
۲۸۹	اقسام خطابه به لحاظ صور تألیف
۲۹۰	اقسام خطابه به لحاظ غایت
۲۹۰	اقسام منافره
۲۹۰	اقسام مشاجره
۲۹۰	انواع
۲۹۱	تمرین‌های خطابه
۳۰۷	فصل چهارم: شعر
۳۰۷	تمرین‌های شعر

۳۱۱	 فصل پنجم: مغالطه
۳۱۱	 تعریف مغالطه
۳۱۲	 اهداف مغالطه
۳۱۲	 ماده مغالطه
۳۱۴	 اقسام مغالطه
۳۱۴	 اسباب مغالطه
۳۱۵	 اسباب مغالطه لفظی
۳۱۶	 اسباب مغالطه معنوی
۳۱۹	 تمرین‌های مغالطه

www.ketab.ir

مقدمه

حمد و ثنا خداوند جهانیان را سزااست که آدمی را به قوه تعقل از عجموات ممتاز گردانید و به وی قدرت تفکر عطا فرمود و به عالم عقول راه داد. و صلوات و تحیات بر حبیب و رسولش محمد مصطفی (ص) و بر اهل بیت معصومش، آن مظاهر تام عقلانیت و مشوقان حقیقی متفکران که فرمودند: «أفضل العبادة إيمان التفكر في الله و قدرته»^۱.

انسان با نعمت عظیم «عقل» و قدرت بر «تفکر» از سایر موجودات کره خاکی ممتاز شده است. اما با آن که تفکر، امری فطری است، آدمی در تفکرات خود از خطا مصون نیست. گاهی آنچه را علت یک پدیده نیست علت آن می‌پندارد، استدلال غیر برهانی را برهان تلقی می‌کند، و از چیش نادرست، مقدمات، یا چیش مقدمات نادرست به نتیجه‌ای خلاف واقع می‌رسد. اختلاف دانشمندان در مسائل و مباحث علمی، و ابراز عقاید ضد و نقیض، و همچنین تبدل رأی انسان واحد و اعتراف به خطا و تصحیح و تکمیل آراء و نظرات قبلی، همگی شواهد

روشن و انکارناپذیر بر خطای انسان در مسیر تفکر است. سوفسطائیان و مغالطه‌گران نیز از همین حربه بهره برده و می‌برند.

اما آیا می‌توان جریان اندیشه را از خطا پیراست و آنرا مصونیت بخشید؟ «علم منطق» حاصل تلاش علمی عالمان بزرگی همچون ارسطو، فارابی، بوعلی، خواجه نصیرطوسی و... در پاسخ به این سؤال، و ارائه اصول و موازین صحیح تفکر است. رسالت این علم بیان روش صحیح تفکر (گزینش مقدمات مناسب و چینش صحیح مقدمات) است. در مدح و مذمت منطق و ثمربخشی یا بی‌ثمری آن از دیرباز سخنانی میان موافقان و مخالفان رد و بدل شده که فعلا محل بحث نیست، اما دو نکته مورد اتفاق موافقان است:

نکته اول اینکه علم منطق عهده‌دار صحت و سقم مقدمات به‌کار رفته در عمل فرایند تفکر نیست. این مقدمات، مربوط به هر علمی که باشند همان علم، درباره صحت یا بطلان آنها داوری می‌کند. آنچه در علم منطق بیان می‌شود این است که مقدمات به‌کار رفته در عمل تفکر از چه ویژگی‌ای می‌بایست برخوردار باشند. اما اینکه آیا فلان مقدمه، از ویژگی مذکور برخوردار است یا نه، برعهده علم یا علوم است که این مقدمه را در برمی‌گیرند. استاد شهید مطهری در این باره می‌گوید: «سؤالاتی که بشر در مورد مجهولات خود می‌کند یک‌جور نیست انواع متعدد است ... منطق عهده‌دار پاسخ به هیچ یک از این سؤالات که درباره اشیاء خارجی می‌شود، نیست. آنکه عهده‌دار پاسخ به این سؤالات است فلسفه و علوم است. در عین حال منطق با پاسخ همه این‌ها که فلسفه یا علوم می‌دهند سروکار دارد یعنی خود به این پرسش‌ها پاسخ نمی‌دهد اما طرز پاسخگویی صحیح را

ارائه می‌دهد. در حقیقت منطق نیز به یکی از این چگونگی‌ها پاسخ می‌دهد و آن چگونگی تفکر صحیح است.^۱

نکته دوم اینکه منطق، به منزله ابزار و آلت است و قواعد منطقی، ابزارهایی برای عمل و به‌کارگیری در صحنه تفکر هستند، و دانستن علم منطق و قواعد منطقی، بدون به‌کارگیری و رعایت آنها در عمل، انسان را از خطای در تفکر نجات نمی‌دهد. و از همین رو است که منطق را یک «فن» می‌دانند. این ویژگی، ایجاب می‌کند که دانش‌پژوهان و متعلمان برای بهره‌گیری از ثمرات منطق، قواعد منطقی را در مباحث علمی به‌صورت عملی پیاده کنند، و اساتید منطق هم با ارائه مثال‌ها و تمرین‌های مختلف و متعدد، و اجرای درس به شیوه کارگاهی، دانش‌پژوهان را در نیل به این هدف سخت اما شیرین، یاری کنند.

آنچه در این‌راه می‌تواند اساتید و دانش‌پژوهان را یاری کند متن یا متون درسی مناسبی است که به این مهم توجه کرده و مثال‌ها و تمرین‌های متنوع، روزآمد و عینی ارائه دهد.

کتاب‌های درسی منطق که در گذشته در حوزه‌های علمیه تدریس می‌شدند با وجود دقت نظرها و مطالب ارزشمندی که در مباحث تحلیلی و فرامنطقی (فلسفه منطق) داشتند از جهت نوع و تعداد مثال‌ها متناسب با این عصر نبوده و به‌طور عمده فاقد تمرین‌های لازم در هر بخش بودند.

همین امر، عده‌ای از عالمان متعهد را برانگیخت تا این نقیصه را برطرف کنند. کتاب «المنطق» نوشته مرحوم مظفر تلاشی نسبتاً موفق در همین راستا است که خود الگویی شد برای مؤلفان پس از وی تا این مسیر را ادامه داده و بر مباحث

۱. آشنایی با علوم اسلامی، ص ۴۲.

کاربردی منطق متمرکز شده و مثال‌ها و تمرین‌های بیشتری را تهیه و عرضه کنند. و اینک خوشبختانه برای فراگیران منطق، متون و منابع متعددی فراهم شده که هر یک می‌توانند سهمی شایسته در نیل به اهداف این دانش برعهده گیرند. با این حال هنوز در این عرصه می‌توان و می‌بایست، گام‌های بلند دیگری برداشت.

مجموعه حاضر نیز تلاشی است در جهت فراهم کردن ابزار مناسب برای تدریس و به‌کارگیری قواعد منطقی. ویژگی مهم این مجموعه که آن را از سایر تألیفات در این عرصه متمایز می‌کند این است که تلاش شده با مراجعه به قرآن، احادیث، متون کلامی، فلسفی، فقهی و ...، بخش عمده‌ای از تمرین‌ها در هر بخش، از این منابع تهیه گردد که فواید این امر بر اهل فن مخفی نیست. همچنین سعی شده از ذکر تمرین‌هایی که در سایر کتاب‌های منطقی آمده اجتناب شود تا این مجموعه، نه تکرار تألیفات قبلی، بلکه مکمل آنها بوده و بر ذخیره موجود در آثار منطقی بیفزاید. البته به دلیل اهمیت بخش دوم منطق، یعنی بحث حجت و استدلال (اعم از مباشر و غیرمباشر)، مطالب این مجموعه، به همین بخش اختصاص یافته و در چهار بخش تنظیم گردیده است: بخش اول قضایا، بخش دوم استدلال مباشر، بخش سوم استدلال غیرمباشر به لحاظ صورت، و بخش چهارم استدلال غیرمباشر به لحاظ ماده را شامل می‌شود. در جلد اول، خلاصه‌ای از مطالب و قواعد منطق و تمرین‌های مربوط به آنها بیان می‌شود و در جلد دوم پاسخ تمرین‌ها می‌آید.

مجموعه حاضر، چندین دوره در برخی مراکز حوزوی قم، از جمله مرکز تخصصی کلام حوزه، مرکز تربیت مدرس حوزه و جامعه الزهرا(س)، به صورت جزوه و کتاب، تدریس و با استقبال روبرو شد و هم‌اکنون با توجه به درخواست‌های مکرر، به چاپ و نشر دوم آن با ویراست جدید اقدام می‌شود.

در خاتمه از همه عزیزانی که در به ثمر رساندن این مجموعه ما را یاری کردند- به ویژه دوستان عزیزمان در مرکز تخصصی کلام حوزه علمیه قم- صمیمانه تشکر می‌کنیم، و پیشاپیش سپاس خود را نثار اساتید گرانقدر و دانش‌پژوهانی می‌کنیم که با مطالعه این مجموعه کاستی‌های آن را بر ما عیان کرده و پیشنهادات تکمیلی خویش را گوشزد نمایند.

و ما التوفیق الا بالله العزیز الحمید

www.ketab.ir